

IV. Норми на саморегулиране и сърегулиране във виртуалното пространство

1. Саморегулацията като източник на право във виртуалното пространство.

В зависимост от вида на правната система и степента на развитие на отношенията във виртуалната среда изброените източници на позитивното право заемат различно място в отделните държави .

Освен тях обаче като особен източник на регулиране във виртуалното пространство могат да бъдат посочени нормите и поведенческите модели, създадени в процеса на саморегулация.

При анализа на юридическата природа на виртуалното пространство беше отбелязано, че правото като санкционирана от държавата система от нормативни правила не е единствения социален регулатор.

Проф. Р. Ташев посочва, че източниците на правото и формираното понятие за източник на право претърпява изсторическо развитие като редица фактори от социално и културно естество се отразяват и водят до тяхната еволюция. През втората половина на ХХ век се наблюдава значително усложняване на правния живот като “съвременните системи на правото изгубват своя строго йерархизиран и централизиран характер.Децентрализацията означава , че се появяват нови видове източници на правото “. ¹

Към тях авторът отнася и масовите договори, нормативни съглашения и вътрешните регламенти на корпоративните сдружения.

Социалните норми представляват предписания, изисквания, с които са свързани определени очаквания за съответстващо поведение. Към социалните норми се пречисляват нормите на правото, на морала, религиозни, корпоративни норми, обичая и т. н. В същото време въпросът за това какво е съотношението на социалните норми и неофициалните норми на поведение, приети във виртуалното пространство до сега не е получил еднозначно решение.

¹ Ташев, Р. Обща теория на правото. Основни правни понятия, 2005, С.16

В такава динамична и комплексна сфера като виртуалното пространство внедряването в рамките на действащото законодателство на механизмите на саморегулиране е приоритетно, доколкото те отговарят на интересите на субектите на съответните отношения, регулират част от съществуващите празноти в сферата на регулирането на Интернет и способстват за оперативното разрешаване на конфликтите между частни и публични субекти във връзка с използването на информационните технологии.

Какво е саморегулирането по своето съдържание и дали то може самостоятелно в адекватна степен да осигури регулиране на отношенията във виртуалната среда.

2. Понятие за саморегулиране

2.1. Саморегулиране и правна култура във виртуалното пространство.

Постъпките на човека, от съвкупността на които се образуват обществените отношения, придобиват позитивен характер произтичащ от неговата отговорност пред другите и обществото като цяло. Такава саморегулация може да се разглежда като висш тип на правомерно поведение на личността. Но на какъв етап от своето развитие обществото може да си “позволи” това.

Както беше отбелязано виртуалното пространство е единна социокултурна среда, в която се реализират различни обществени отношения и връзки. Всяка култура е органично единство от утвърдените в съзнанието и поведението на субектите, добре усвоени повтарящи се поведенчески актове. Правната култура от своя страна е съществена съставна част от общата култура на едно общество наред с материалната и духовната култура. Тя се определя като съвкупност от стереотипи на правното съзнание и правомерно поведение, присъщи на даден субект или социална група.² Глобализацията на компютърните мрежи, създаването на виртуалното пространство оказват дълбоко въздействие на процеса на

² Рассолов, И.М., Право и Интернет, 2003, С. 300

социализация, в това число и на правната социализация, способствайки за формирането на определени ценности и образци на поведение. Формирането на правната култура на личността в условията на постоянно изменяща се технологична среда на правно въздействие с установени по отношение на виртуалното пространство правни регулатори и механизми е процес за полезността на който може да съди по реализираните в него социални ценности.³

Като социокултурни основания и механизми за формиране на съвременната правна култура се сочи новата култура на информационното общество като цяло. Това се свързва от една страна с процесите на изменение на отношенията между държавата и обществото, държавата и личността, а от друга с появата на нови обществени отношения, възникващи във връзка с функционирането на Интернет, както и трансформацията на отношенията в основни сфери на обществения живот (производство, потребление, образование, общуване). Освен това влиянието на Интернет се свързва и с измененията в способите за съхранение, предаване и използване на правна информация. В този случай изменението на правната култура е свързано с процесите на функциониране на Интернет като източник на правна информация.

Както и самото информационно общество, така и правната култура във виртуалното пространство се намират в процес на формиране и представляват нееднородна маса. Смята се, че завършекът на този процес е възможен в средата на XXI век.⁴

2.2. Понятие за саморегулиране

Саморегулирането е способ за самостоятелно (без участието на държавните органи) въздействие на субектите върху поведението във виртуалното пространство т.е. самоустановяване на правила. Под саморегулиране се разбира влиянието на субектите сами върху себе си при помощта на цялата система от социални действия. Саморегулирането

³ Лебедева, Н. Право. Личност. Интернет.,2004, С. 57

⁴ Лебедева, Н. Право. Личност. Интернет.,2004, С. 57

може да включва правно регулиране и регулиране с помощта на технико-социални норми.⁵

Освен общите правила за регулиране виртуалното пространство поражда многочислени и разнообразни системи за регулация, които доброволно се избират от определена група ползватели.

В този смисъл саморегулирането предполага наличието на определени правила, прилагани на основата на общо съгласие на участниците (членовете) на едно или друго общество, социална група.

Механизмите за контрол за спазването на тези правила също се разработват и прилагат от членовете на това общество или група , без привличане на методи на въздействие отвън.

За практическото прилагане на саморегулирането в такова нееднозначно, пространствено разпределено общество, се изисква определена степен на самоорганизираност. Самоорганизацията във виртуалното пространство съществува в специфични мрежови форми. В този смисъл саморегулацията е възможна когато общността от интереси на различни общества и групи доведе до съгласувано прилагане на такива правила на поведение, които ще стават общи за всички.

В структурата на саморегулирането значимо място заемат общата култура, морални и нравствени принципи, правосъзнание и юридически знания. Тези елементи образуват цялостна система като помагат на субектите да намерят необходимите способности за въздействие върху поведението на участниците в Мрежата.

Особено място в саморегулирането на отношенията виртуалното пространство играят нормите или правилата на морала. Това е така, доколкото моралът във виртуалното пространство се възприема като съвкупност от действащи и общопризнати в различните държави норми и правила на поведение, съгласно които едни постъпки и действия на субектите се възприемат като правилни, а други като недопустими и в този смисъл служат като оценка на поведението на субектите. Нормите на морала се съдържат в съзнанието на субектите и се коренят в

⁵ Рассолов, И.М., Право и Интернет, 2003, С. 158

материално-икономическите условия на живот на съответното общество и държава.

Развитието на Интернет провокира различни концепции за саморегулиране на обществото във виртуалното пространство.

Такава концепция е тази за “свободните информационни общества”, определени като нов тип свободни общества, създадени на основата на компютърните мрежи, които ще станат основна организационна единица на информационното общество.⁶

Тези свободни общества се представят не като утопически организации, а като притежатели на реални възможности. Те ще бъдат свързани с виртуалното пространство (чрез мрежа), което означава глобализъм, съвместни достижения и функционалност. В тези общества ще се наблюдава нарастване на съсредоточеността и сложността на връзките.⁷ В такъв смисъл това са многомерни, взаимосвързани общества, гражданите на които притежават качеството множествена принадлежност. Като доминираща форма на поддържане на обществения ред в тези общества се посочва не нормативния порядък установен от държавата, а автономни ограничения създавани от самите субекти, т.е. чрез самоорганизация.

Посочената концепция развива идеята за това, че свободният сектор ще стане основната социална форма на доброволно гражданско общество, определено с понятието футуризирано общество (“High mass futurisation society”). Това общество от своя страна може да бъде разделено на два типа: местни информационни общества (lokal) и информационни доброволни (voluntary) общества. Тяхна фундаментална характеристика е свободата от привързаност към конкретно място. Хората, обединени в такива общества са свързани с обща философия и цели, а компютърните мрежи представляват материалната база правеща възможно такова единство. В рамките на настоящото изследване такава материална база е Интернет и създаденото от нея виртуално пространство.

⁶ Masuda, Y. The Information Society as Post Industrial Society. World Future Society. Woshington, D.C.USA. 1983.P.139

⁷ Пак там, P. 142

Безспорно Интернет влияе на структурата на съвременното общество като провокира създаването на различни теории за връзката между обществото и държавата, държавата и личността, но представената концепция за саморегулиране на обществото е твърде крайна и неприложима поне на съвременния етап от развитие на натовареното с очаквания в тази посока информационно общество.

От тази гледна точка по - реалистично е саморегулирането да се определи като целенасочено формиране на общественото мислене по отношение целесъобразността на осъществяване във виртуалното пространство на едни или други форми на социален контрол под формата на легитимирани от самия социум в мрежата норми на поведение, което не изключва съществуването и на институционализиран контрол .

3. Принципи на саморегулирането

За да бъдат запазени интересите на обществото дейността по внедряване на механизми на саморегулиране във виртуалното пространство следва да се базира на общовъзприети принципи.

Първият принцип обвързва осъществяването на съответните саморегулиращи инициативи само в случаите, когато те не противоречат на действащото законодателство, а за определени видове отношения - изключително когато саморегулирането е пряко указано в закона.

Вторият принцип определя необходимостта от саморегулиране в случаите, когато за това съществува потребност у лицата, развиващи и използващи виртуалното пространство.

И, третият принцип на диспозитивността се проявява в свободата на субектите да определят съдържанието и характера на отношенията във виртуалното пространство, а също така способите и средствата за защита на правата и интересите на участниците в съответните отношения.

Освен посочените принципи при създаване на механизми за саморегулиране във виртуалното пространство следва отчита опита на саморегулиране , определени изработени правила на браншови организации и социални групи, а така също и националните практики във връзка със саморегулирането на други отрасли на икономиката.

4. Форми на саморегулация във виртуалното пространство

4.1. Препоръчителни документи и “Етични кодекси” на поведение

Една от формите на саморегулация във виртуалното пространство се свързва с разработване на документи с препоръчителен характер, способстващи за унификация на договорната практика като разработване на типови договори или примерни договорни условия, формиране на обичаи на деловия оборот и добросъвестна делова практика.

В този смисъл могат да се посочат създаваните на международно равнище актове като “Глобален план за действие на електронната търговия” (Global Action Plan for Electronic Commerce), разработен с участието на международни организации, “Ръководство по осъществяване на рекламна и маркетингова дейност в Интернет “.

Също така особено внимание заслужава проекта Глобална Инициатива за Политика в Интернет (GIPI), която е международна обществена инициатива в областта на Интернет. Проектът е учреден от Internews Network съвместно с Центъра за демокрация и технологии (CDT), с подкрепата на Института Отворено Общество, America Online като в момента този проект се реализира в шестнадесет страни в света. Основна цел на проекта е оказване съдействие на държавите с преходна икономика при изграждането на открито информационно общество и преодоляване на т. нар. цифрово неравенство. Една от основните задачи на проекта е насърчаване на държавните политики на тези страни към развитие на гражданско общество, основано на принципите на децентрализиран, саморегулируем и достъпен Интернет.

Несъмнен интерес представляват и финансираните от Европейската Комисия проект в съответствие с Плана за Действие в Интернет. Такъв проект е “Саморегулиране” (Selfregulation.info/ EU № 27180- IAPCODE), осъществен в рамките на програмата на Оксфордския университет , посветена на сравнителен анализ на законодателството и държавните политики по отношение на средствата за масова информация. Целта на проекта се състои в изследване на Кодексите на поведение, създавани от

асоциациите на интернет доставчиците (Internet service provider associations – ISPA), тяхната оценка с оглед създаване на минимални стандарти за подобни кодекси на поведение , които са основа за успешно саморегулиране в мрежата. Направените изводи по този проект са важна предпоставка за по – нататъшно сътрудничество между националните асоциации на ISP на ниво Европейски съюз. ⁸В този смисъл се и положенията отразени в Директива за електронната търговия 2000/31 ЕС, отнасящи се до ролята на Кодексите на поведение, приемани от търговски, професионални и потребителски асоциации или организации, като отношенията между тях и държавите- членки на ЕС се установяват на принципа на чл.16 от Директивата по следната схема: първите, т.е. частните структури подават на комисия на ЕС проекти за Кодекси на поведение, правят ги достъпни на езиците на ЕС с използването на електронни средства, а така също съобщават на държавите – членки на ЕС и Комисията своите оценки за прилагането и влиянието на практика , обичаи, отнасящи се до електронната търговия, а вторите (държавите – членки) , поощряват разработването на такива актове на нивото на ЕС и привличането на асоциации и организации за разработване и приемане на кодекси на поведение, защитаващи техните интереси.

В много страни е въведена система за саморегулиране, основаваща се на такива Кодекси като механизъм за регулация. В Англия е създаден независим орган – Фондация за сигурни мрежи.⁹ Подобни стъпки са предприети във Франция, Германия, Холандия, Белгия. Интерес представлява “Етичния кодекс” на Асоциацията на доставчиците на достъп до Интернет и на интернет услуги (АФА), ¹⁰ Кодекса на поведение на Канадската асоциация на интернет доставчиците (САИР). ¹¹В България може да бъде отбелязан “Етичния кодекс” на БАИ.

Кодексите визират отношенията доставчик – абонат (потребител), както и между самите членове на организацията, регламентират отношенията между организацията и държавните органи, както и въпроси

⁸ Executive Summary of ISPA Report (NOV.2002) <http://www.Selfregulation.info/iapcode/030329-selfreg-global-report.htm>

⁹ <http://www.ispa.org.uk>.

¹⁰ <http://afa.france.com>

¹¹ <http://www.caip.ca/issues/selfreg/code-of-conduct/code.htm>

свързани с отговорността. Предвиждат се механизми за осъществяване на контрол както за неспазване на нормите в кодекса, така и за нарушаване на законоустановените норми на поведение и дейност в съответната държава. Възприемат се вътрешни процедури за неспазване на Кодекса от даден член.

Трябва да се отбележи обаче, че действието на тези кодекси и саморегулацията като механизъм на въздействие върху отношенията, осъществявани във виртуалното пространство е една правна възможност, чиято сфера на действие зависи от връзката и с възприетите държавни механизми за регулиране.

4.2. Дейност на саморегулиращите организации

Като друга форма на саморегулиране във виртуалното пространство се разбира дейността, осъществявана от саморегулиращите организации. Възможността за появата на такъв институт и формите на неговото правно съществуване, както беше посочено и по отношение на етичните кодекси, зависят от държавната политика в областта на информационните технологии.

Все повече се налага мнението, че участието на неправителствените структури в процеса на нормотворчеството вече не е изключението от правилото, когато се отчита влиянието на съвременните технологии върху гражданското и политическо мислене.

Терминът “неправителствена организация” (NGO) се използва за пръв път при създаването на ООН през 1945г. като тези организации получават консултативен статут към Икономическия и Социалния съвет. Своето развитие неправителствените организации получават в началото на 90-те години и не на последно място благодарение на Интернет, чиито транснационален характер способства за нови възможности не само в сферата на световната икономика, но и на световната политика. На 1 януари 1991г. влиза в сила Европейската конвенция “ За признаване на правосубектността на международните неправителствени организации”, приета по инициатива на Съвета на Европа.

Саморегулиращите организации са нестопански организации и се образуват на доброволна основа. Освен централизираното държавно регулиране на една или друга предметна сфера, те установяват задължителни за своите членове правила и стандарти за осъществяване на съответна дейност. Всичко това има за цел да обезпечи добросъвестното осъществяване на професионалната дейност на членовете на саморегулиращата се организация, защита на правата и интересите на юридическите и физическите лица, ползващи услугите на последните и защита на интересите на самите членове на тези организации.

Ролята на нестопанските организации може да бъде активна при разработването на технически стандарти, операционни процедури, типови договорни условия, а така също и разрешаване на спорове между участниците вътре в организационната система и между тях и потребителите.

В частност сред последните могат да се посочат Council of Better Business Bureaus и TRUSTe.¹²

Първата разработка Code of Online Business Practices¹³, в чието съдържание се включват изисквания за защита на privacy, а втората създава разгърната система за доброволна сертификация (лицензиране) на ресурсите и търговската дейност, даваща информация на ползвателите на мрежата за степента на защита на техните информационни права.

Особено важна за развитието на Интернет е международната неправителствена организация Интернет общество (Internet Society/ISOC), която има за цел да обезпечи потребностите на нарастващото глобално общество и да способства за ефективното използване на Интернет. Като друг пример може да послужи и интернет корпорацията занимаваща се с разпределение на имена на домейни ICANN, която е неправителствена организация и в същото време осъществява квазирегулативни пълномощия. Към нея е създадена процедура за специални административни разбирателства, осъществявани в рамките на единната политика по регулирането на спорове в областта на домейните (UDRP). Тази процедура е разработена с цел досъдебно регулиране на

¹² <http://bbbonline.org>

¹³ <http://bbbonline.org/reliability/code/code.asp>

споровете в указаните зони, свързано с нарушаване на правата на трети лица при регистрацията и използването на домейните. Нормите, указани в UDRP се включват в договора при регистрацията на домейните и са задължителни за владелеца на домейна. На тяхно основание със заявлението на трето лице в упълномощените организации владелецът на домейна встъпва в качеството на ответник при административното разглеждане на характера на нарушението на правата на заявителя при регистрацията и използването на съответен домейн. Ако в резултат от указаното разглеждане се установи, че правата на заявителя са нарушени, то се приема решение за предаване на домейна, което задължително се изпълнява от регистратора, който е регистрирал конкретното име, предмет на спора.¹⁴ В сферата на саморегулацията активно се развиват и инициативите на организационно – техническо равнище. Предприеманите от консорциума W3C действия по създаването на формати за защита на персоналните данни (Platform for Privacy Preferences Project – P3P), съгласно които в рамките на уеб-ресурса се изработва и описва политиката в областта на privacy, позволяват на техническо равнище да обезпечи необходимата степен на защита на интересите на субектите на отношенията.¹⁵

5. Сърегулиране във виртуалното пространство

Саморегулирането във виртуалното пространство, както вече беше отбелязано не може да бъде правно безпределно и не е в състояние да се справи с многообразието от действия на субектите, които често водят до колизии или престъпления.

В този смисъл саморегулирането е възможно при определена законодателна и обществена подкрепа и е изключено в областта на борбата с престъпността, освен в случаите когато има характер на превенция. Поради това специалистите предлагат саморегулирането на Интернет да се съчетава с неговото законодателно регулиране, което

¹⁴ http://europa.eu.int/comm/justice_home/events/index_en.htm

¹⁵ <http://www.w3c.org/>

съставя системата на т. нар. сърегулиране (създаване на комплекс от норми).

Сърегулирането може да се определи като регулиране на виртуалното пространство с помощта както на неправови, така и на законодателни средства. Това е нормативно – организационно въздействие върху отношенията, като специална система от правни средства.

Т.е. структурата на сърегулирането освен пречислените компоненти на саморегулирането може да включва съответните правни норми, правното съзнание на субектите на отношенията, тяхната правна култура и правните принципи, които ръководят субектите във виртуалното пространство, правотворческия процес, отнасящ се до Интернет и самите отношения.

Сърегулирането може да включва освен саморегулиране и нормативно- организационно влияние върху отношенията както със специална система от собствени правни средства отнасящи се до виртуалното пространство (норми на правото), така и с други правни явления (правосъзнание, правна култура, правни принципи).

В този смисъл сърегулирането се възприема като правно въздействие върху този вид обществени отношения, което не е еднозначно с правното регулиране.

6. Кибернорми във виртуалното пространство

В научните изследвания посветени на саморегулацията във виртуалното пространство, много често тя се отъждествява с термина “кибернорми”, с който се обобщава цялото съдържание от задължителни за изпълнение неформални социални стандарти в това пространство, като се отделя значително място на техния произход и развитие.

Един от основните тезиси в изследването на Е. Мейджър¹⁶ “Произход и развитие на нормите в киберпространството : модели на

¹⁶ April Mara Major - известен специалист в областта на “цифровото право”, член на изследователската група за изучаване на Интернет към американската Федерална комисия по търговия.

еволуция на кибернормите”¹⁷ е, че виртуалното общество не представлява никакъв особен субект, а се състои от ползватели, т.е хора, които осъществяват обикновено социално взаимодействие помежду си в обикновена социална среда. В същото време обаче, не може еднозначно да се определи, че отношенията установени вътре в това общество са напълно идентични с традиционните. Очевидно е, че субектите в една или друга степен пренасят общоприетите социални норми вътре във виртуалното пространство, но “самото развитие на това пространство става по пътя от хомогенна социална група , сформирана извън неговите предели, към квазинезависимо хетерогенно общество, което се установява непосредствено във виртуалната среда “. ¹⁸

Това се обяснява с факта, че първите членове на това общество са неговите създатели, т.е. учените, които принадлежат към затворено и в определена степен с елитарна субкултура традиционно общество. На този първоначален етап зависимостта от социалните норми е била максимална. Когато обаче Интернет се превръща в средство за комуникация от глобален мащаб, системата от “кибернорми” започва да се разширява и включва в себе си подсистеми (групови норми), възпроизвеждайки структурата на социалните норми в традиционното общество. Но това съвсем не означава тяхната тъждественост. Доколкото Интернет встъпва в качеството на посредник (заедно с телефона или факса) в човешката комуникация е естествено редица кибернорми да бъдат пряко взаимствани от живата комуникация (например изискването за съхранение на конфиденциалността). От друга страна обаче, Мрежата предоставя средства за информационен обмен, които нямат еквивалент в нецифровата среда. Осъществяването на определени действия във виртуалното пространство насочени към възникване на определени права и задолжения често са изцяло формализирани и алгоритмизирани, което ги отлечава от традиционните средства за пренос на информация. Във връзка с това значителна част от социалните норми или се лишават от своята

¹⁷ Major A.M. Norm Origin and Development in Cyberspace : Models of Cybernorm Evolution //Washington University Law Quaterley. 2000. P. 70

¹⁸ Major A.M. Op.cit.P.76.

функционална значимост, или се нуждаят от модификация, за да съответстват на изискванията на Мрежата.

Мейджър прави интересна графична съпоставка на функционалната зависимост на кибернормите от социалните норми и обратно, зависимостта на социалните от кибернормите. От това съпоставяне става ясно, че докато с течение на времето зависимостта на кибернормите от социалните норми намалява, зависимостта на социалните норми се увеличава. В определен момент, наречен от автора точка на равновесие, различията между двете системи се заличават. Мейджър предполага, че така разгледано развитието на Интернет има свой естествен предел, а именно интеграцията в обществения живот, разбирана като цялост от всички видове дейност и отношения, включително и тези във виртуалното пространство.